

Dr.Mustafa Altun
Türk Halk Edebiyatı I Ders Notları
16 Kasım 2008

TÜRKÜ

Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar
Ciğerim yanıyor, gözlerim ağlar,
Senin zalım derdin cihanı dağlar

Gezme ceylan bu dağlarda seni avlarlar
Anandan babandan yardım ayrı koyarlar.

Urfa dağlarında gezer bir ceylan,
Yavrusunu kaybetmiş ağlıyor yaman
Yavrumun derdine bulmadım derman

Gezme ceylan bu dağlarda seni avlarlar
Anandan babandan yardım ayrı koyarlar.
(Anonim)

AÇIKLAMALAR

Türküler söyleyeni belli olsun veya olmasın, Türk halkının duygularının bir yansımasıdır. Türk halkı, düşüncelerini, üzüntülerini, sevinçlerini, hayallerini türkülerle dile getirmiştir.

Türküler, halkın sosyal hayatının birer hikâyesidir. Çünkü, türküler genel olarak yaşanmış bir olayın hikâye edilmiş bir biçimidir.

Okuduğunuz türküde yavrusunu kaybetmiş bir annenin yüreğinde duyduğu acı anlatılmaktadır.

"Ciğerim yanıyor, gözlerim ağlar" mısraında bir annenin çektiği acının büyüklüğü dile getirilmiştir. "Ciğerinin yanması" çok acı çekmesinin ifadesidir. Burada yanmak kelimesi gerçek anlamında kullanılmamıştır. Kelimenin gerçek anlamı "ateş durumuna geçmek, tutuşmak, ısı ve ışık yayarak kül olmak" tır. Kelimelerin gerçek anlamının dışında kullanılmasına **mecaz anlam** adı verilir.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1. Türküde kendisinden söz edilen kişi (anne) ile ceylan arasında nasıl bir ilgi kurulmuştur? Bu ilgi sizce niçin kurulmuş olabilir?
2. Türküde bir annenin acısı dile getirilirken hangi öğelerden yararlanılmıştır?
3. Türküde nasıl bir duygu işlenmiştir?

Dr.Mustafa Altun
Türk Halk Edebiyatı I Ders Notları
16 Kasım 2008

TÜRÜ VE ŞEKİL BİLGİSİ

Türkü, Halk Edebiyatı nazım şeklidir. Ezgisi yönüyle diğer halk şiirlerinden ayrılır.

Kafiye düzeni:

_____ a	_____ c	Esas Bölüm
_____ a	_____ c	
_____ a	_____ c	
_____ b	_____ b	Bağlama veya kavuştak bölümü
_____ b	_____ b	

Türküler genel olarak anonimdir, yani söyleyeni belli değildir. Genellikle hece ölçüsünün yedil, sekizli ve on birli kalıplarıyla dörtlükler (bentler) halinde söylenir.

Türküler, türkünün asıl sözlerinin bulunduğu kıta ile nakarat bölümünden meydana gelir. **Nakarat**, her dörtlüğün sonunda tekrarlanır. Bu kısma **bağlama** veya **kavuştak** adı verilir.

Hece ölçüsünün her kalıbıyla söylenen türküler, ezgilerine göre divan, bozlak, hoyrat, kayabaşı gibi adlar alırlar. Türkülerde tabiat, aşk, kahramanlık, hasret, güzellik, üzüntülü olaylar vb. konular işlenir.

DİĞER TÜRKÜ ÖRNEKLERİ

I. ÖRNEK

Yeşil ördek gibi daldım göllere
Sen düşürdün beni dilden dillere
Başım alıp gidem gurbet illere
Ne sen beni unut ne de ben seni

Sevdiğim semânın güneşi mâhı
Seni seven âşık çekmez mi âhı
Getir el basamıyım Kelâmu'llah'ı
Ne sen beni unut ne de ben seni

Gel seninle bir ahdaman kuralım
Bağlanalım bir karara varalım
Verdiğimiz sözde hemen duralım
Ne sen beni unut ne de ben seni

II. ÖRNEK

İstanbul'dan Üsküdar'a yol gider
Hanımlara deste deste gül gider
Yandım çavuş yandım senin elinden
Çok sallama kasatura fırlar belinden

İstanbul'la Üsküdar'ın arası
Yaktı beni kaşlarının karası
Yandım çavuş yandım senin elinden
Çok sallama kasatura fırlar belinden

İstanbul'dan üç mum aldım yakmaya
Yakıp yakıp yâr yüzüne bakmaya
Yandım çavuş yandım senin elinden
Çok sallama kasatura fırlar belinden

Dr.Mustafa Altun
Türk Halk Edebiyatı I Ders Notları
16 Kasım 2008

III. ÖRNEK

Altı kardeş idik bindirdik ata
Hürü'yü yolladık üç köyden öte
Kızılırmak'a varınca oldu bir hata
N'ettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

Evde kaynanası evi bezetir
Yolda kaynatası yolu gözetir
Gelinsiz hâneyi kime bezetir
N'ettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi
Atlılar da Kapaltı'nı dolaşır
Yengeler de kuzu gibi meleşir
Kara haber güveyiye ulaşır
N'ettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

Köprüye varınca köprü yıkıldı
Üç yüz atlı birden suya döküldü
Nice yiğitlerin beli büküldü
N'ettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

Elinin kınası soldu mu ola
Gözünün sürmesi yoldu mu ola
Evde kaynatası duydu mu ola
N'ettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi
Kızılırmak parça parça olaydın
Her bir parçan bir yerlerde kalaydın
Sende benim gibi yârsız kalaydın
N'ettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârimi

MÂNİLER

I

Evlerinin önü kaya
Kayadan bakarlar aya
Yârim binmiş de geliyor
Kuyruğu kınalı taya

II

Bağ bana
Bahçe sana, bağ bana
Değme zincir kâr etmez
Zülfün teli bağ bana

III

Sarı çiğdem yaz getirir
Mor menekşe güz getirir
Gurbet elde ölüm yitim
İhtiyarlık tez getirir.

(Anonim)

AÇIKLAMALAR

Türk halkının saf duygularını, düşünce ve hayallerini dile getiren mâniler, halk kültürünün vazgeçilmez öğeleridir.

Türk halkı sevgisini, üzüntüsünü, aşkını, hasretini mânilerle dile getirmiştir. Mâni geleneği çok eskiye dayanır. Halkımızın ince ve saf duyguları, gerek sohbetlerde, gerek karşılama, uğurlama ve davetlerde, gerekse çocuğunu büyüten annenin dilinde mânilerle şekillenmiştir.

Okuduğunuz mânilerde olduğu gibi halk, ya sevgilisine kavuşmayı, ya da gurbet ellerde sevdiklerinden ayrı kalmanın verdiği üzüntüyü ifade etmektedir.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1. Mânilerde hangi duygular işlenmiştir?
2. İkinci mânide sevgi duygusu nasıl bir benzetmeyle ifade edilmiştir?
3. Üçüncü mânide, gurbette oluş nasıl ifade edilmiştir?

Dr.Mustafa Altun
Türk Halk Edebiyatı I Ders Notları
16 Kasım 2008

TÜR VE ŞEKİL BİLGİSİ

Mâni, Anonim Halk Edebiyatı'nın en sevilen ve en yaygın nazım şekillerinden biridir. Genellikle yedi heceli ve dört mısralı bentlerden oluşur.

Kafiye düzeni :

_____ a
_____ a
_____ x
_____ a

Mânilerin ilk iki mısraı hazırlık mısralarıdır. Bu mısralar, diğer mısralarla kafiye oluşturmak için söylenir. Son iki mısra ile anlam bakımından bir ilişki aranmaz. Asıl anlatılmak istenen, son iki mısradaki ifade edilir.

Mâniler özelliklerine göre üçe ayrılır:

a) Düz ya da Tam mâni: Okuduğunuz ilk mânide olduğu gibi yedişer heceli ve dört mısradan meydana gelen bir mâni türüdür.

b) Kesik ya da Cinaslı mâni: İkinci mânide olduğu gibi ilk mısranın hece sayısı diğer mısralara göre az olması ile oluşa mâni türüdür.

c) Artık ya da Yedekli mâni: Düz mânilerin sonuna kafiye aynı olan ik mısra daha eklenerek söylenen mâni türüdür.

DİĞER MÂNİ ÖRNEKLERİ:

A) Düz mâni

Ay doğar ayazlanır
Gün doğar beyazlanır
Mahmur gözlü sevdiğim
Uyanmaya nazlanır
*

Su gelir deste gider
Ayrılır dosta gider
Gurbet yansın yıkılsın
Sağ gelen hasta gider
*

Bahçenizde ot var mı?
Havada bulut var mı?
Ben yârimi kaybettim
Bulmaya ümit var mı?
*

A benim bahtiyârım
Gönülde tahtı yârım
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yârım

B) Kesik mâni

Böyle bağlar
Yâr başın böyle bağlar
Gül açmaz bülbül ötmeyiz
Yıkılsın böyle bağlar
*

Deli koyun
Deli kurt deli koyun
Yârinden ayrılanın
Adını deli koyun
*

Bu gün al
Yârım giymiş bu gün al
Şâd edersen bu gün et
Cân alırsan bu gün al

C) Artık mâni

Derdim var beller gibi
Söylemem eller gibi
Kalbimin hüznü var
Yıkılmış eller gibi
Gözlerimden yaş akar
Bulanmış selller gibi
*

İlkbahara yaz derler
Şirin söze naz derler
Kime derdim söylesem
Bu dert sana az derler
Kendin ettin kendine
Yana yana gez derler

Dr.Mustafa Altun
Türk Halk Edebiyatı I Ders Notları
16 Kasım 2008

İLÂHI

Benüm bunda kararum yok
Ben gine gitmeğe geldüm
Bazirgânam metâum çok
Alana satmağa geldüm

Ben geldüm dâva için
Benüm işüm sevi için
Dostun evi gönüllerdür
Gönüller yapmağa geldüm

Dost esrüği delülüğün
Âşıklar bilür neliğüm
Değşürüben ikiliğüm
Birliğe yitmeğe geldüm

O pâdişâh ben kulıyam
Dost bağçesi bülbüliyem
Ol hocamun bağçesine
Şâd olup ötmeğe geldüm

Bunda bilişmeyen cânlar
Anda bilişemez anlar
Bilişüben ben dostıla
Hâlüm arz itmeğe geldüm

Yûnus eydür âşık oldum
Ma'sûka derdinden öldüm
Gerçek erün kapusından
Ömrüm harc itmeğe geldüm

Yûnus Emre
(Yûnus Emre Divanı)

KELİMELELER

gine : Tekrar, yine

metâ: Ticarî mal.

esrük: Kendinden geçmiş, sarhoş.

yitmek: Kaybolmak.

bilişmek: Tanışmak.

anlar: Onlar.

eytmek: Söylemek, demek.

er: İnsan.

bazirgân: Ticaret yapan kimse

sevi: Aşk, muhabbet.

değşürmek: Değiştirmek.

şâd olmak: Mutlu olmak.

anda: O zaman.

arz itmek: Sunmak.

ma'sûk: Sevgili.

harc itmek: Yoğurmak.

Dr.Mustafa Altun
Türk Halk Edebiyatı I Ders Notları
16 Kasım 2008

AÇIKLAMALAR

Yukarıdaki manzumede Yûnus Emre, bu dünyaya sevgi için geldiğini, gelip geçici olan bu dünyada insanların birlik içinde olmalarını, birbirlerini sevmelerini ve gönül kırmamalarını istemektedir.

Tasavvufa göre, insanda kalp Allah'ın evi olarak kabul edildiğinden, gönül kırmanın günah olduğunu, bu sebeple de gönül almanın kutsallığından bahseder.

Yûnus Emre'deki aşkın kaynağı, Allah aşkıdır. Bir an evvel Allah'a kavuşmak, yani kendi özüne dönmek isteyen Yûnus, bu yolda çile çeker.

Tasavvufa felsefesine göre, insan, madde ve ruh olmak üzere iki unsurdan meydana gelmiştir. Ruh bedenden ayrıldıktan sonra geldiği yere, Allah'a kavuşacağı için, Yûnus'un şiirlerinde Allah ve insan sevgisi ağır basar.

Yûnus'ta ölmeden ölmek, yani sağken Allah'a kavuşmak düşüncesi vardır. Allah'a inanmak ve onu sevmek en büyük ibadettir.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1. Yûnus Emre'nin bu dünya ile ilgili görüşleri nelerdir?
2. Yûnus Emre'deki insan sevgisinin kaynağı nedir?
3. Yûnus Emre'nin uğrunda çile çektiği aşkın nitelikleri hakkında bilgi veriniz.
4. "Bazirgânam metâum çok // Alana satmağa geldüm" mısraında anlatılmak istenen nedir?

TÜR VE ŞEKİL BİLGİSİ

İlâhî, dinî-tasavvufî temaların işlendiği bir nazım türüdür. Allah'ı övmek ve O'na yakarmak amacıyla yazılan şiirlerdir. Özel bir ezgiyle okunur. İlâhiler tarikatlara göre türlü adlar alır: Mevlevîler **âyin**, Bektaşîler **nefes**, Gülşenîler **tapuğ** adını kullanırlar. İlâhîler genellikle 7, 8, 11, 14 ve 16'lı hece ölçüsü ile söylenir. 7 ve 8 hecelilerde nazım birimi dörtlük; 11, 14 ve 16 hecelilerde "beyit"tir.

BAŞKA BİR ÖRNEK

İlim ilim bilmekdür	Dört kitabun ma'nası
İlim kendün bilmekdür	Bellüdür bir elifde
Sen kendüni bilmezsın	Sen elifi bilmezsın
Yâ nice okımağdur	Bu nice okımağdur
*	*
Okımağdan ma'nâ ne	Yigirmi dokuz hece
Kişi Hakk'ı bilmekdür	Okısan ucdan uca
Çün okıdun bilmezsın	Sen elif dirsın hoca

Dr.Mustafa Altun
Türk Halk Edebiyatı I Ders Notları
16 Kasım 2008

Ha bir kurı emekdür
*

Okıdum bildüm dime
Çok taât kıldum dime
Eri Hak bilmez isen
Abes yire yilmekdür

Ma'nası ne dimekdür
*

Yûnus Emre dir hoca
Gerekse var bin hacca
Hepisinden eyüce
Bir gönüle girmekdür